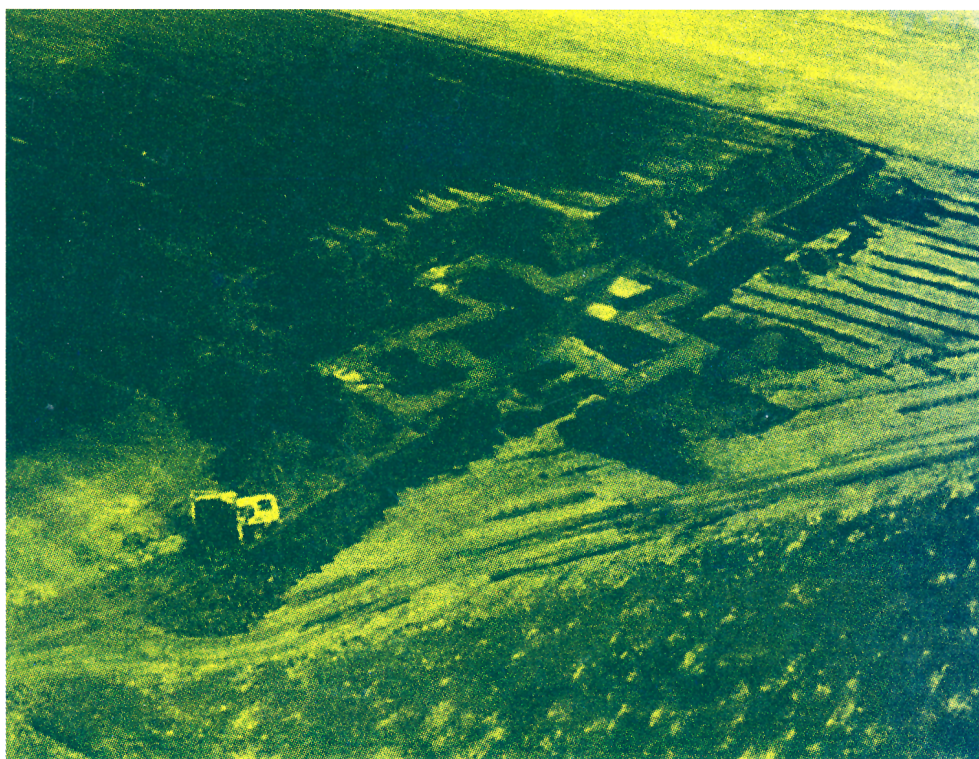

PALEO- AKTUEEL

1

Auteursrechten voorbehouden
Copyright 1989, Biologisch-Archaeologisch Instituut, RUG
Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG
Foto omslag: J. Molema
Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: BAI, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0186 4

PALEO-AKTUEEL

1

redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos

Biologisch-Archaeologisch Instituut

Groningen, 1989

INHOUD

Inleiding	6
G.J. BARTSTRA Het BAI op Java: verkenningen in het pleistoceen van Sangiran	7
A.M.P. KERSTEN De epipaleolithische hoefdieren van Ksar 'Akil, Libanon	12
D. STAPERT Een vindplaats van de Ahrensburg-traditie bij Oudehaske (Fr.)	16
H.A. GROENENDIJK & J.L. SMIT Nieuwe Pekela: mesolithisch onderzoek op site-niveau in de Groninger Veenkoloniën	21
J.T. ZEILER Archeozoologisch onderzoek van de laat-neolithische vindplaats Kolhorn (N.-H.)	25
S. BOTTEMA, H. WOLDRING & W. VAN ZEIST Op zoek naar de wilde stamvormen van domesticaten	31
S. BOTTEMA & H. WOLDRING Laat-Quartaire vegetatiegeschiedenis van Noord- en Noordwest-Turkije	34
D.J. DE GROOT Het hunebed D9 te Noordlo (Dr.)	36
P.B. KOOI, G. DELGER & K. KLAASSENS Vlakgraven en grafheuvels op het Huidbergsveld bij Dalen (Dr.)	40
J.N. LANTING & A. UFKES Klokbekervondsten bij Dalen (Dr.)	45
H.R. REINDERS Het onderzoek van een huis in Hellenistisch Halos	48
O.H. HARSEMA Het Drents Museum en de internationale archeologie in de vorige eeuw	54
J.W. BOERSMA & E. TAAYKE Eenumerhoogte (gem. 't Zandt, Gr.)	60
J.W. BOERSMA & A. UFKES Onderzoek Amsweer-Holeweg (gem. Delfzijl, Gr.)	62

P.B. KOOI, G. DELGER & K. KLAASSENS	
Een verkennend onderzoek op de Westakkers te Dalen (Dr.)	64
D.C. BRINKHUIZEN	
Een wervel van een zeldzame vissoort uit de Romeinse haven van Velsen I (N.-H.)	69
E. KNOL, E. KRAMER & G.J. DE LANGEN	
De verkenning van het vroeg-middeleeuwse grafveld van Oosterbeintum (Fr.)	73
H.T. UYTTERSCHAUT	
De menselijke skeletten uit Oosterbeintum (Fr.)	80
W. PRUMMEL	
Het paardegrav en de hondegraven van Oosterbeintum (Fr.)	85
H.A. GROENENDIJK	
Middeleeuwse veennederzettingen in Noordoost-Groningen	89
M. DEMBELA & J.D. VAN DER WAALS	
Archeologisch onderzoek in de Binnendelta van de Niger	93
J. SCHONEVELD	
De tweede fase van de opgraving Martinikerkhof Groningen (Gr.)	98
J. SCHELVIS	
Mijten (Acari) op het Martinikerkhof te Groningen	103
J. MOLEMA	
Het 'Ol Kerkhof' te Scheemda (Gr.); tussentijds verslag van een opgraving	107
K. ANDERSON & E. KRAMER	
Onderzoek op het Dekema-terrein te Baard (gem. Littenseradiel, Fr.)	113
A. JAGER	
Stadskastelen in Leeuwarden (Fr.)	118
P.B. KOOI, J.H. ZWIER EN J. MOLEMA	
Een proefopgraving op het terrein van de voormalige havezate Entinge te Dwingeloo (Dr.)	121
P. BAKS	
Weerdenbras, een laat-middeleeuwse versterking in de provincie Groningen	126
A.T. CLASON	
Het vijfde internationale Theriologen-congres	131
F. SPIEKSMAS & S. BOTTEMA	
Pollenregen en pollenneerslag	134

INLEIDING

Paleo-aktueel, een nieuwe uitgave van het BAI, is geen jaarverslag, al hebben de beschreven activiteiten gemeen dat ze in 1989 hebben plaatsgevonden. Het is de bedoeling een eerste impressie te geven van een aantal onderzoeken door en vanuit het BAI, waarvan de definitieve publicatie nog wel even op zich zal kunnen laten wachten. Het geeft geen uitputtend overzicht van de onderzoeksactiviteiten van het instituut.

De redactie wil graag A.C. Bardet bedanken voor de correctie van de Engelse samenvattingen.

EEN VERKENNEND ONDERZOEK OP DE WESTAKKERS TE DALEN (DR.)

P.B. Kooi, G. Delger en K. Klaassens

Van 30 april tot 28 mei 1989 werd op de zogenaamde Westakkers te Dalen door het BAI een opgravingscampagne gehouden. Aanleiding tot het doen van een onderzoek waren de waarnemingen en vondsten in 1988 gedaan door de heer A.G. Kleinjan uit Den Ham en mevrouw C. Breimer-Loopstra uit Dalen, die erop wezen dat er onder het esdek van de Westakkers mogelijk een nederzetting uit de Romeinse tijd verscholen lag.

Opgravingen in Wijster hebben aangetoond dat in die tijd de bewoning zich concentreerde in nederzettingen met omheinde erven gescheiden door wegen. Ook het vroeg-middeleeuwse Odoorn laat een dergelijke aanleg zien. De verwachting was dat ook in Dalen een dergelijke nederzetting was ontdekt: de voorganger van het huidige dorp.

Het gemeentebestuur van Dalen verleende welwillende toestemming voor het onderzoek in het uitbreidingsplan Westakkers 2. Dankzij de voortreffelijke medewerking van de heren D.J. Oostenbrink en J.H.A. Gnodde van de Dienst Gemeentewerken en de heer W. van der Mars van de fa. Snitjer konden de werkzaamheden voorspoedig worden uitgevoerd, in combinatie met de aanleg van wegen en riolering. Bij het grondwerk werd gebruik gemaakt van een hydraulische kraan van de fa. Meppling en van een aantal grondwerkers van het werkvoorzieningsschap De Marcklanden onder leiding van de heer L.T. van Brakel.

Het opgravingsteam bestond uit P.B. Kooi (wetenschappelijke leiding), G. Delger (tekenaar) en K. Klaassens (voorgraver). Als vrijwilligers waren mevrouw C. Breimer-Loopstra en mevrouw A.T.L. Niklewicz-Hokse regelmatig bij het werk betrokken.

Werkzaamheden en resultaten

Het onderzoek richtte zich in eerste instantie op een rioolsleuf langs de Burg. Ten Holteweg en het wegcunet door de nieuw te bouwen woonwijk. Vervolgens werden op regelmatige afstanden oost-west gerichte werkputten uitgezet en waar nodig uitgebreid (fig. 1). Op deze wijze werd een aanzienlijk deel van de Westakkers verkend. De sporen die in de diverse sleuven en werkputten werden aangetroffen dateren uit verschillende perioden.

- De oudste dateren uit de ijzertijd. In het meest westelijke deel van het wegcunet werden paalgaten en afvalkuilen ontdekt en langs de Burg. Ten Holteweg een grafveld (nrs. 7 en 8).
- In de meest noordelijke werkput lag een grotendeels door zandafgraving verstoorde boerderijplattegrond en een grote graanschuur, waarschijnlijk daterend uit de Romeinse tijd (nr. 6).
- Nederzettingssporen uit de vroege middeleeuwen werden gevonden bij de Burg. Ten Holteweg (nr. 8).

Laatstgenoemde werkput (+ rioolsleuf) was het meest interessant en wordt daarom wat uitvoeriger onder de loep genomen (fig. 2).

In het zuidoostelijke deel bevonden zich tenminste vier U-vormige en/of vierkante greppels van een grafveld uit de vroege ijzertijd. Zij vertegenwoordigen een overgangsvorm van het grafritueel uit de late bronstijd met urnenvelden naar de zogenaamde brandheuvelds. In de urnenvelden werd de crematie van de dode uit de brandstapel verzameld en in een urn begraven; onder de brandheuvelds werd de complete brandstapel inclusief crematieresten begraven. In het grafveld van Dalen heeft

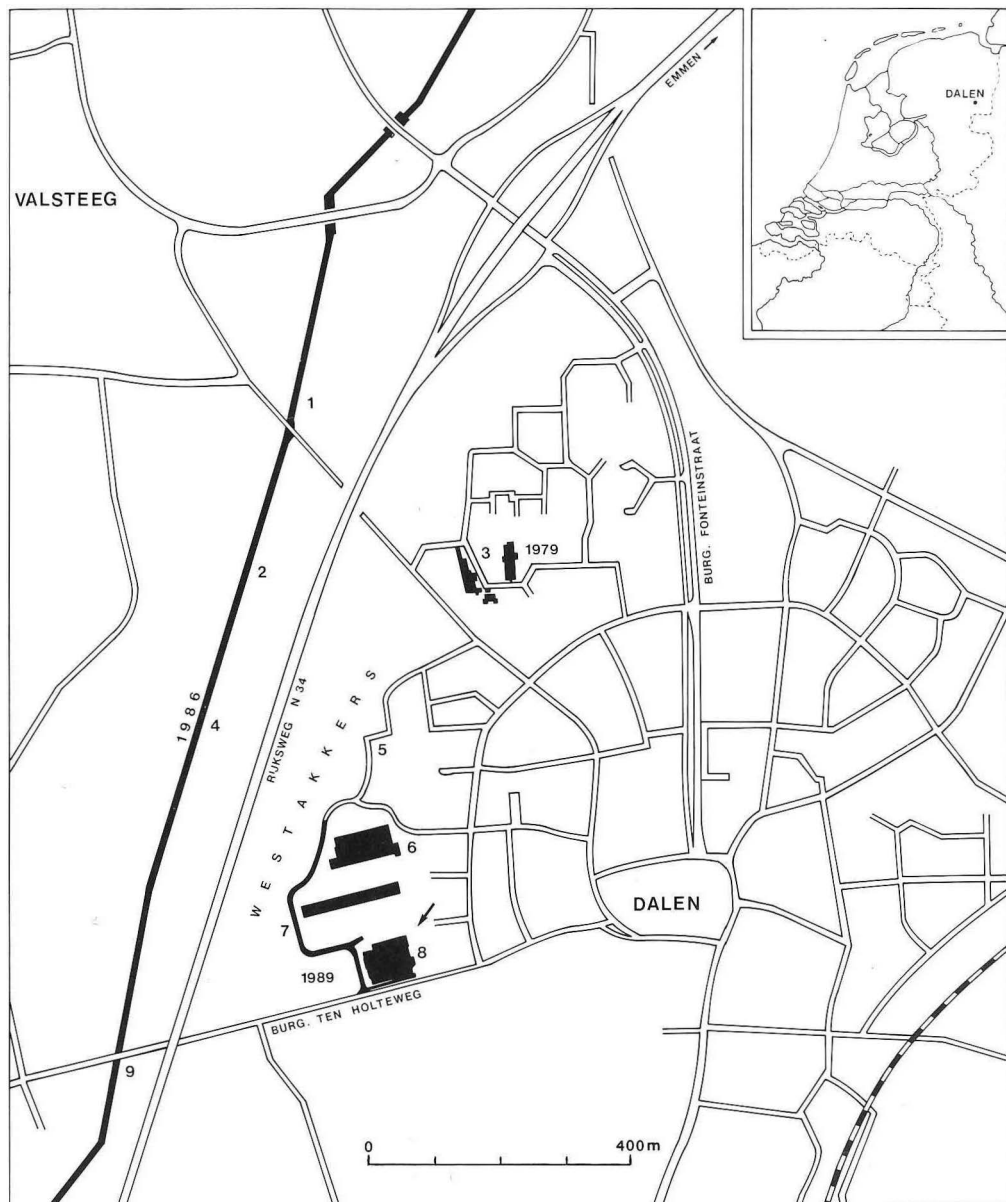

Fig. 1. Kaart van Dalen en omgeving. In zwart zijn de onderzochte terreingedeelten aangegeven met de diverse vindplaatsen. In het westen de sleuf van een gasleiding (onderzoek 1986), het onderzoek op de Tyakkers in 1979 en het onderzoek op de Westakkers in 1989. 1. ringsloot van een grafheuvel uit de midden-bronstijd; 2. nederzettingssporen uit de Romeinse tijd; 3. nederzettingssporen uit de ijzertijd en de vroege middeleeuwen; 4. grafveld uit de ijzertijd? en nederzettingssporen uit de Romeinse tijd; 5. vondsten uit de bronstijd, Romeinse tijd en middeleeuwen; 6. nederzettingssporen uit de Romeinse tijd; 7. nederzettingssporen uit de ijzertijd; 8. grafveld uit de ijzertijd en nederzettingssporen uit de 7e-8e eeuw; 9. nederzettingssporen uit de Romeinse tijd.

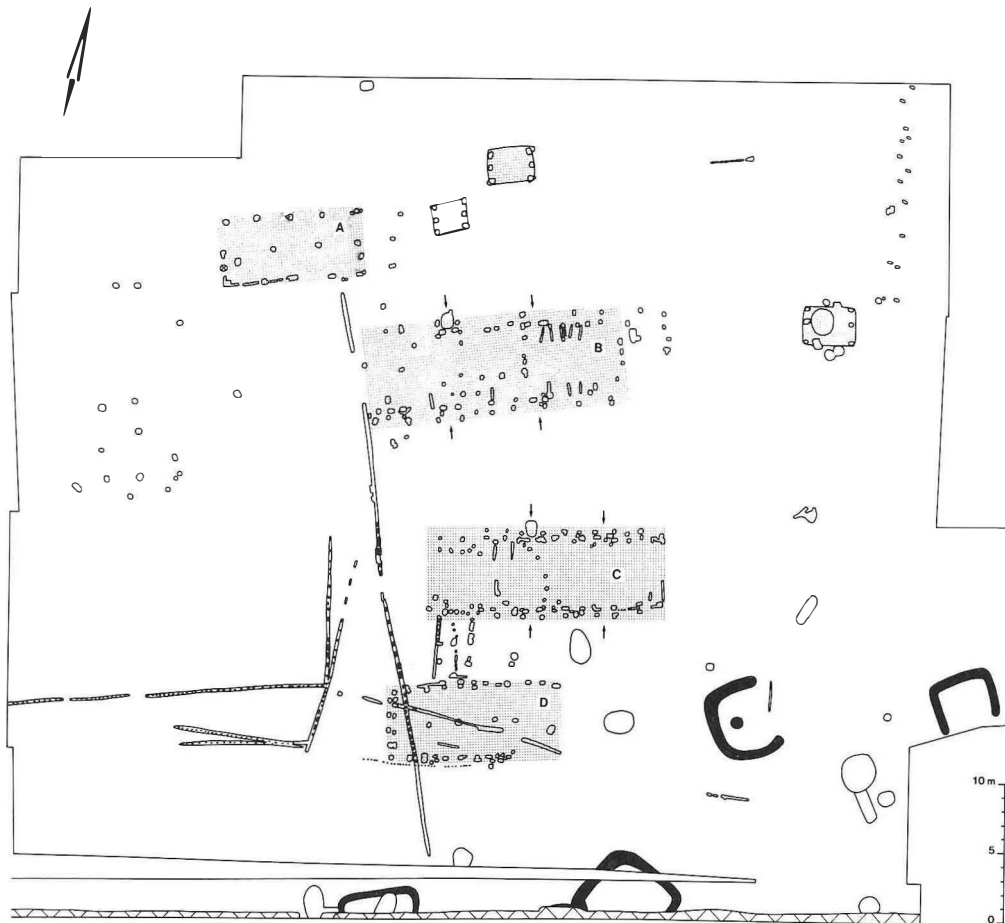

Fig. 2. Opgravingsput langs de Burg. Ten Holteweg, met greppels van een grafveld uit de ijzertijd (zwart) en nederzettingssporen uit de 7e-8e eeuw. De letters A-D verwijzen naar de tekst.

dus binnen de greppels een lage heuvel gelegen, waaronder in één geval nog een centrale kuil met crematieresten lag. Dergelijke grafvelden hebben ook elders in Drenthe gelegen, o.a. bij Ballo (gem. Rolde), Ruinen en ten zuiden van Oosterheselen. In het laatste geval is een deel van het grafveld, het zogenaamde Hunnenkerkhof, gerestaureerd (ten westen van de Grevenbergsweg).

De overige grondsporen, zoals paalgaten, kuilen en omheiningen, hebben bijna alle behoord bij een erf uit de 7e/8e eeuw na Chr. Deze datering berust op de huisplattegronden en op de vondst van voor die

periode karakteristiek aardewerk (fig. 3).

Van noord naar zuid zijn te onderscheiden:

- A. Plattegrond van een schuur, van ca. 10 m lang, met nokdragende palen in de middenas.
- B. Plattegrond van een woon-stalhuis van ca. 19 m lang. Aan de oostzijde zijn nog een aantal stalboxen te zien. Het gebouw heeft waarschijnlijk twee paar ingangen gehad, waarvan één met ingangskuil. In vergelijking met eerder gevonden huisplattegronden in Odoorn is dit type Odoorn C.
- C. Plattegrond van een woonstalhuis van ca.

17 m lang. De stal zal in het westelijke deel hebben gelegen. Ook hier zijn twee paar ingangen aan te geven (type Odoorn B).

D. Plattegrond van een schuur van ca. 12 m lang met nokdragende middenpalen.

Bovendien zijn drie zogenaamde hutkommen aan te wijzen in het noorden van de werkput. Deze rechthoekige kuilen met zes paalgaten (vier op de hoeken en twee in het midden van de korte zijde) zijn de resten van half in de grond gegraven hutten met zoden wanden, die voor speciale werkzaamheden en opslag werden gebruikt.

Het is duidelijk dat niet alle gebouwen tegelijk hebben bestaan. Waarschijnlijk is de situatie als volgt geweest:

- Op het erf waarvan de begrenzing gedeeltelijk nog als omheiningsspoor aanwezig was, stonden het woon-stalhuis C en de schuur D aan elkaar gekoppeld door vlechtwerk of een dwarsschuurtje. Daarbij hoorde dan mogelijk ook de meest oostelijke hutkom.
- De bovengenoemde gebouwen werden vervangen door het woon-stalhuis B met de schuur A en de twee noordelijke hutten. Ook deze zijn door een heining met elkaar verbonden.

Voor de volledigheid kan worden vermeld dat in 1979 ook in het plan de Tyakkers plattegronden uit dezelfde periode zijn opgegraven (zie fig. 1: nr. 3).

Slotconclusies

In samenhang met waarnemingen elders in het gebied rond Dalen is uit het onderzoek op de Westakkers een belangrijke conclusie te trekken. Het is duidelijk geworden dat de structuur van de bewoning in de Romeinse tijd en vroege middeleeuwen afwijkt van wat elders is gevonden; van een compacte nederzettingstructuur zoals in

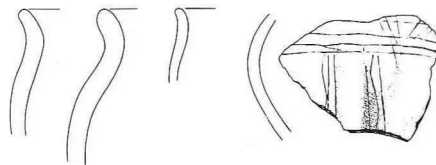

Fig. 3. Handgevormd aardewerk uit de 7e/8e eeuw uit afvalkuilen en hutkommen bij de Burg. Ten Holteweg.

Wijster en Odoorn, is hier géén sprake. Evenals in de voorafgaande ijzertijd lijkt een patroon van verspreid liggende bedrijven zich tot in de vroege middeleeuwen te handhaven, hoewel de landschappelijke situatie zeker geschikt was voor het ontstaan van een grotere nederzetting.

Summary

From 30 April to 28 May 1989 a housing development area (Westakkers) near the village of Dalen was partly excavated to gain more information about settlement patterns in the past. A network of trenches was explored and they revealed traces of different periods, viz. an Iron Age cemetery and settlement traces (fig. 1: Nos 8 and 7 resp.), a large granary and a severely disturbed house plan from the Roman period (fig. 1: No. 6), and finally settlement traces from the 7th-8th century (fig. 2). These were obviously part of a farmstead, with plans of two houses, two barns, three sunken huts, and foundation trenches for hurdle fences. It looks as if the oldest buildings C (house) and D (barn) were once renewed: B (house) and A (barn). The three six-post sunken huts belong to one of these phases.

It is clear that a larger, complex settlement did not develop, either in the Roman period or in the Early Middle Ages. This is remarkable since this did occur in Wijster and Odoorn during the same time.

Literatuur

- Es, W.A. van, 1967. Wijster, a native village beyond the Imperial frontier, 150-425 AD. *Palaeohistoria* 11. Groningen.
- Kooi, P.B., 1977. Het Hunnenkerkhof bij Oosterhesselen, gem. Oosterhesselen. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 94, pp. 205-212.
- Krist, J.S., 1988. *Oudheidkundig bodemonderzoek bij de aanleg van het zuurgas-leidingennet Ommen-Emmen en Coevorden-Dalen*. Groningen.
- Waterbolk, H.T., 1973. Odoorn im frühen Mittelalter. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 8, pp. 25-89.